

Ефективна економіка № 12, 2014

УДК: 331.556 : 332.021

I. I. Vinichenko,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Д. В. Маховський,

аспірант, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

**НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З
ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ**

I. I. Vinichenko,

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Economics and Agricultural Economics,

Dnipropetrovs'k State Agricultural Economics University

D. V. Makhovsky,

Postgraduate student, Dnipropetrovs'k State Agricultural Economics University

**DIRECTIONS OF INCREASE OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISES FOR
PROCESSING OF AGRICULTURAL PRODUCTS**

У статті розглянуто сучасний стан та тенденції змін конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції та особливості механізму реалізації стратегії управління конкурентоспроможністю, здійснено моніторинг існуючих проблем у контексті реалій сучасної економічної науки та дисбалансів економічного

простору, а також окреслено передумови й домінанти управління конкурентоспроможністю підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.

The article considers the current state of, and trends in the competitiveness of enterprises for processing of agricultural products and features of the mechanism of implementation of the strategy of competitiveness management, carried out the monitoring of the existing problems in the context of the realities of modern economic science and economic imbalances space, and outlined the background and focus of the management of the competitiveness of enterprises for processing agricultural products.

Ключові слова: *ринкова конкуренція, конкурентоспроможність, світова глобалізація, конкурентні переваги, ринковий механізм, інноваційна діяльність.*

Keywords: *market competition, competitiveness, the world globalization, competitive advantages, market mechanism, innovative activities.*

ВСТУП

Діяльність підприємств з переробки сільськогосподарської продукції в Україні у період зростання конкуренції окреслюється комплексністю взаємозв'язків і має складний характер. Стан ринків і конкурентне середовище підприємств динамічно змінюються, що вимагає від них постійного пошуку додаткових конкурентних переваг.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Умови функціонування підприємств з переробки сільськогосподарської продукції пов'язані з постійними змінами в зовнішньому політичному й економічному середовищі, яке є мінливим та динамічним, обумовлює наявність численних загроз функціонуванню підприємств, що особливо небезпечно в умовах СОТ, збільшення конкурентів на вітчизняному і міжнародному ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми і умови змін конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, складових їх конкурентних переваг та управління ними розглянуто в працях таких вагомих учених, як: В. Андрійчук, В. Амбросов, В. Галушко, О. Гудзь, Г. Калетник, С. Кваша, М. Кропивко, І. Лукінов, М. Малік, В. Онегіна, О. Правдюк, П. Стецюк, В. Ткаченко, О. Шпичак та ін. [1- 8]. Значну увагу формуванню конкурентоспроможності підприємств приділяють зарубіжні науковці М. Портер, А. Мескон, Ф. Котлер, Р. Олсоп та ін. У наукових роботах вітчизняних і зарубіжних учених визначається, що конкурентоспроможність підприємств є комплексним поняттям, складається із сукупності елементів, залежить від багатьох чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зміни і динаміка зовнішнього і внутрішнього середовищ підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, неоднозначність та масштабність впливу чинників на їх діяльність, багатоаспектність складових їх конкурентоспроможності, недосконалість сучасних механізмів визначення резервів можливостей підприємств з переробки сільськогосподарської продукції та діагностики їх конкурентних переваг нарівні з відсутністю адекватних організаційних механізмів формування адекватної конкурентоспроможності в сучасних економічних умовах, необхідність розробки методичного забезпечення цього процесу, формування інструментарію підтримки конкурентоспроможності підприємств зумовили мету та завдання написання даної статті.

Упродовж останніх років з'явилися нові системи управління конкурентоспроможністю на підприємствах з переробки сільськогосподарської продукції. Внаслідок зміни підходів до управління підприємствами, системи роботи зі споживачами і зміною умов роботи підприємств під впливом чинників зовнішнього середовища вироблені не тільки нові підходи до управління підприємствами, але і способи підвищення їх конкурентоспроможності у порівнянні з іншими підприємствами-конкурентами.

Вітчизняні підприємства з переробки сільськогосподарської продукції постійно знаходяться в гострій конкурентній боротьбі між собою та на світовому ринку [3]. Конкуренція є чи не найважливішим фактором, що стимулює підвищення ефективності їх роботи, але й змушує їх шукати більш нові прогресивні методи управління, впровадження ефективних ресурсоощадливих технологій у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції, підборці нового персоналу та стимулюванні і мотивації вже існуючого персоналу з метою зростання продуктивності праці.

Аналіз існуючих підходів до розуміння конкурентоспроможності дозволив виявити розбіжності в підходах щодо тлумачення цього поняття. Перший підхід, характерний для вітчизняної літератури, визначає конкуренцію як змагальність різних господарюючих суб'єктів на ринку [1, 2]. Другий підхід розглядає конкуренцію як елемент ринкового механізму, який дозволяє зрівноважити попит і пропозицію. Цей підхід характерний для класичної економічної теорії [4]. Третій підхід визначає конкуренцію як критерій, за яким визначається тип галузевого ринку. Він ґрунтується на сучасній теорії морфології ринку [5].

Нині ринкову конкуренцію в сучасному сенсі можна охарактеризувати таким чином: ринкова конкуренція – це вільне суперництво підприємств і боротьба між виробниками продукції за більш вигідні умови її виготовлення, переробки і збуту й одержання більш високих прибутків, за краще задоволення потреб покупців, за досягнення кращих результатів і переваг в своїй галузі [8].

Поняття конкурентоспроможності підприємства слід розглядати як наявність у підприємства матеріальних та нематеріальних можливостей і ресурсів, умов, які забезпечують йому сталий розвиток у довгостроковій перспективі. Вирішення проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємства полягає у формуванні, утриманні та зміцненні конкурентних переваг, до яких класично відносили низькі витрати, диференціацію та фокусування, а сьогодні ще додають й ключові компетенції [7]. Конкурентна перевага – це результат конструктивного мислення; здатність підприємства випереджати своїх конкурентів; наслідок відмінностей в операційній ефективності, зумовлений рівнем доходів населення, працівників; здатність залучати споживачів та зберігати їхню прихильність; нововведення, що дає реальне збільшення бізнес-успіху; індикатор положення підприємства в конкуренції; реалізована ключова компетенція [6].

Нині головними складовими конкурентоспроможності вважають: технічний рівень товару, рівень маркетингу і рекламно - інформаційного забезпечення, відповідність вимогам споживача, технічним умовам і стандартам, організація сервісу, гарантійного забезпечення, навчання персоналу, терміни постачання (розробки, створення, переробки, продажу), терміни гарантій, ціна, умови платежів, своєчасність появи даного товару на конкретному ринку, політико-економічна ситуація.

Реформування аграрної сфери, що мало за мету збільшення обсягів виробництва і переробки сільськогосподарської продукції та формування конкурентоспроможних ринкових структур, поки що не дало очікуваних позитивних результатів. Натомість має місце скорочення обсягів виробництва і переробки окремих видів сільськогосподарської продукції, зменшення частки підприємств з переробки сільськогосподарської продукції у структурі виробництва і переробки, зміна співвідношення між галузями сільського господарства на користь рослинництва. Водночас, починаючи з 2000 р., спостерігається поступове нарощування обсягів виробництва і переробки сільськогосподарської продукції та підвищення конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.

Аналіз основних показників діяльності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції з різним рівнем їх конкурентоспроможності продемонстрував, що більші за розмірами підприємства краще

забезпечені виробничими ресурсами, мають вищі показники продуктивності тварин та урожайності сільськогосподарських культур, є більш прибутковими і конкурентоспроможними. Це положення підтверджує і конкурентна карта підприємств з переробки сільськогосподарської продукції Дніпропетровської області. Підприємства, що володіють більшою часткою ринку, є більш конкурентоспроможними, у них краще налагоджений процес виробництва, переробки та збуту продукції і, навпаки, менш конкурентоспроможні підприємства володіють меншою часткою ринку, конкурентна позиція їх є слабкою та загрозовою для подальшого існування.

Групування підприємств з переробки сільськогосподарської продукції Дніпропетровської області засвідчило, що із збільшенням рівня їх ресурсозабезпеченості підвищуються і показники конкурентоспроможності.

Аналіз рівня рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції засвідчив його падіння в динаміці за роками.

Причиною цього є нерівномірні зміни ціни та повної собівартості. За такими видами продукції, як зернові, цукровий буряк, плоди, приріст живої маси ВРХ, свиней, птиці, витрати протягом 2000-2013 рр. зростали більш високими темпами, ніж ціна реалізації, що й спричинило поступове зниження прибутковості цих галузей. У цілому найбільш конкурентоспроможними нині, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках вважаються сояшник і зернові, найменш конкурентоспроможною – продукція тваринництва.

Побудова множинних кореляційно-регресійних моделей дозволила зробити висновок, що конкурентоспроможність окремих видів сільськогосподарської продукції підвищується із збільшенням урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин, зниженням виробничих витрат на 1 га посіву чи 1 голову худоби, поглибленням спеціалізації та концентрації виробництва і переробки сільськогосподарської продукції.

Таким чином, можна стверджувати, що сукупність конкурентних переваг у комплексній взаємодії складає конкурентоспроможність підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, яка є проявом їх наявних і потенційних можливостей. Принциповим завданням при формуванні конкурентоспроможності підприємства з переробки сільськогосподарської продукції є вивчення чинників, що найбільшою мірою впливають на його діяльність і продукцію. У сукупності чинники, які впливають на конкурентоспроможність, обумовлюють зміни на підприємстві.

Знання чинників та їх впливу, які забезпечують конкурентні переваги в ринкових умовах, є важливим для управління конкурентоспроможністю підприємств з переробки сільськогосподарської продукції. Прояв конкурентних переваг визначається зовнішніми і внутрішніми чинниками, які впливають на функціонування підприємств з переробки сільськогосподарської продукції [5]. Їх позиція на ринку залежить від зовнішніх чинників і, головним чином, уміння їх врахувати і використовувати для досягнення стратегічних цілей.

Усю сукупність факторів, що формують конкурентоспроможність підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, можна умовно об'єднати у дві групи – зовнішні, що викликані дією зовнішнього оточення підприємства, та внутрішні, пов'язані безпосередньо з процесами, що протікають усередині підприємства і повністю залежать від механізмів його діяльності. Систематизацію зовнішніх факторів слід здійснювати за блоками: природно-кліматичні, соціально-демографічні, політико-правові та економічні.

А внутрішні фактори формування конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції умовно можна об'єднати в три групи: організаційно-економічні, техніко-технологічні, соціально-економічні.

Серед внутрішніх факторів підвищення конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції на особливу увагу заслуговує поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва і переробки сільськогосподарської продукції. Встановлено, що господарства з високим рівнем спеціалізації є більш конкурентоспроможними на відміну від господарств з низьким рівнем спеціалізації. Нині головним чинником підвищення конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції є інноваційна діяльність [3]. Основною умовою для впровадження інновацій є наявність ефективної системи маркетингу і збуту, що здійснює зв'язок підприємства з кінцевими споживачами.

Одним із основних напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції є вдосконалення фінансово-кредитного механізму їх діяльності, зокрема податкового, кредитного, інвестиційно-інноваційного, механізму страхового захисту.

Вирішальна роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції належить виваженій системі державної підтримки. Аналіз результативності державної підтримки за період 2000-2013 рр. дозволив зробити висновок, що щорічне нарощування обсягів фінансування з державного бюджету за програмами підтримки сільського господарства є цілком виправданим, оскільки забезпечує приріст показників конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції. Це положення підтверджується і тісним кореляційним зв'язком між сумою підтримки за всіма програмами та продуктивністю праці, обсягами виробництва валової продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; меншою тісною характеризується зв'язок з такими показниками, як обсяги отриманого прибутку з розрахунку на одного середньорічного працівника, на 100 га сільськогосподарських угідь, на 100 грн. основних засобів.

Разом з тим, наявний рівень державної підтримки лише поліпшує результати діяльності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, однак не забезпечує при цьому належного рівня рентабельності і конкурентоспроможності. Низькою дієвістю характеризується існуючий рівень дотацій та доплат на продукцію тваринництва, про що свідчить подальше скорочення поголів'я худоби та обсягів виробництва і переробки продукції тваринництва. Таким чином, підвищенню результативності бюджетного фінансування слугувало б, з одного боку, збільшення обсягів державної підтримки до рівня, який би компенсував втрати підприємств з переробки сільськогосподарської продукції від нееквівалентності міжгалузевого обміну, а з іншого – забезпечення цілеспрямованого впливу держави на умови розвитку аграрного сектора, його техніко-технологічне оновлення та структурну перебудову. При цьому відповідно до вимог СОТ пріоритетним має стати нарощування обсягів програмно-цільової фінансової підтримки заходів «зеленої скриньки» та поступове скорочення до встановленого рівня бюджетних програм і заходів «жовтої скриньки».

ВИСНОВКИ

Конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції не властиві ідентифікованість і відособленість. Оскільки кожне підприємство з переробки сільськогосподарської продукції є унікальним, має індивідуальні властивості, то кожному з них притаманні специфічні способи й інструменти формування власної конкурентоспроможності. Проте, незважаючи на індивідуальність підходів і способів формування конкурентоспроможності підприємствами з переробки сільськогосподарської продукції, стратегії розвитку конкурентоспроможності ґрунтуються на певних організаційних та концептуальних засадах. Найдоцільнішим та ефективним для вирішення проблеми формування і розвитку конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції є застосування сучасних концепцій менеджменту, які використовують взаємодію процесного, системного й ситуаційного підходів. Концепцією формування конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції є сукупність поглядів та способів з визначення її структури, принципів і завдань існування, інструментарію та стратегій розвитку.

Формування конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції можна представити як процес, що характеризується відповідною методологією та інструментарієм. Формування конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції доцільно розглядати як комплексну систему. Такій системі притаманна наявність мети, елементів, взаємозв'язку між ними і зовнішнім середовищем. Система конкурентних переваг є основою розробки організаційного механізму управління конкурентоспроможністю підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.

Механізм управління конкурентоспроможністю підприємств з переробки сільськогосподарської продукції має забезпечити ефективну комплексну його підтримку і розвиток конкурентоспроможності, бути адекватним сучасним вимогам, урахувати динаміку кон'юнктури ринку, ґрунтуватися на принципах адаптивності та створювати можливості для гнучкого і швидкого ухвалення управлінських рішень. Концепція формування конкурентоспроможності передбачає: використання загальних методологічних підходів і принципів до процесу формування й управління конкурентоспроможністю підприємств з переробки сільськогосподарської продукції; обґрунтування використання інструментарію формування конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції; конкурентоспроможність підприємств з переробки сільськогосподарської продукції як взаємодію сукупності її елементів, кожен з яких характеризує його можливості, має внутрішню структуру й особливості; використання загальних і спеціальних функцій менеджменту, серед яких виділяється функція діагностики і

аналізу конкурентоспроможності підприємств з переробки сільськогосподарської продукції; оцінку елементів, що становлять конкурентоспроможність.

Література.

1. Арестенко В.В. Методи і моделі оцінювання конкурентоспроможності підприємств АПК // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №10 (88). – С. 10-15.
2. Гринько Х.В. Механізм формування конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках: Монографія. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. – 324 с.
3. Гудзь О.Є., Степасюк О.С. Сучасний вимір конкурентоспроможності аграрної сфери: виклики та перспективи // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія Економіка, аграрний менеджмент та бізнес” / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. - К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. – Вип. 154. – Частина 2 – 342 с. – С. 81-87.
4. Гуторова І.В. Фактори, що формують конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств / І.В. Гуторова // Вісн. СНАУ. Сер. «Економіка та менеджмент». – 2008. - №7/2 (30). – с. 94-98.
5. Должанський, І.З. Конкурентоспроможність підприємства: Навчальний посібник. [Текст] / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с. – Бібліогр.: с. 377-381.
6. Мазур Н.А. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення / Н.А. Мазур, М.С. Місюк // Економіка АПК. – 2007. – №2. – С.123-127
7. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія] / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.
8. Яців І. Конкурентні відносини в аграрному секторі України / І. Яців // Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. – 2010. – №1 (2). – С. 9-14.

References.

1. Arestenko V.V. (2008), “Methods and models for assessment of the competitiveness of agricultural enterprises”, *the Actual problems of the economy*, vol. 10 (88), pp. 10-15.
2. Grinko H.V. (2005), *Mechanism formuvannya konkurentospromozhnosti vitchiznyanyh pidpriemstv na mizhnarodnyh rynkah: Monografiya* [Mechanism of formation of the competitiveness of domestic companies on international markets: Monograph], Publishing house, Krivoy Rog, Ukraine.
3. Gudz O.Y. and Stepasyuk O.S. (2010), “Modern measuring competitiveness of the agrarian sector: challenges and prospects”, *Scientific Bulletin of the National University of bioresources and nature management of Ukraine / Series Economy, agrarian management and business VC NUBiPU*, vol. 154, part 2, 342 p, pp. 81-87.
4. Gutorova I.V. (2008), “Factors determining the competitiveness of agricultural enterprises”, *Visnyk SNAU Ser. «Economics and management»*, vol. 7/2 (30), pp. 94-98.
5. Dolzhansky I.Z. and Zagorna T.O. (2006), *Konkurentospromozhnist' pidpriemstva: navchalnyi posibnyk* [Competitiveness of enterprises: textbook], Center of educational literature, Kyiv, Ukraine.
6. Mazur N.A. and Misyuk M.S. (2007), “The competitiveness of agricultural production and the main directions of its improvement”, *Economics of AIC*, vol. 2, pp. 123-127.
7. Malik M.I. and Nuzhna O.A. (2007), *Konkurentospromozhnist' agrarnykh pidpriemstv: metodologiya i mekhanizmy: monografiya* [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms: the monograph], Institute of agricultural economics, Kyiv, Ukraine.

8. Yatsiv I. (2010), "Competitive relations in the agrarian sector of Ukraine", *Bulletin of the Lvov national agrarian University: Economics of AIC*, vol. 1 (2), pp. 9-14.